

8. URBANIZAM BAROKNOG RAZDOBLJA

Urbanistički koncepti baroka uvelike se oslanjaju na teoriju ali i praksu talijanske renesanse. Tad je po prvi put, od razdoblja antike, grad shvaćen kao umjetničko djelo, a teoretsku podlogu za takav pristup daje Albertijev traktat *De re aedificatoria* (1451.). Prema njemu, javni prostor treba biti pravilan, simetrično oblikovan, a u njegovu oblikovanju treba se oslanjati na geometrijska pravila. I u srednjem su vijeku, naravno, bili podizani planirani gradovi, no oni nisu bili rezultat sveobuhvatnog planiranja ni teoretskog razmatranja. Načela ranonovovjekovnog urbanističkog planiranja u potpunosti su se mogla ostvariti samo u novopodignutim gradovima, a tek u pojedinim dijelovima u zahvatima u postojećim gradovima.

Prvi veliki urbanistički zahvat ili bolje rečeno reforma, koja se smatra baroknom, jest ona provedena u **Rimu** za vrijeme **pape Siksta V.** (1585.–1590.) koju provodi **Domenico Fontana**. Grad je od centra svijeta u antici doživio značajan pad u srednjem vijeku, kako u broju stanovnika, tako i u kvaliteti i kvantiteti urbanističke i javne infrastrukture. Obnova Rima započinje povratkom papa iz Avignona u 15. stoljeću, a intenzivirala se posebno u vrijeme protureformacije i ranog baroka. Podižu se nove raskošne crkve, palače i rezidencije, a oko grada raskošne vile.

Godine 1585. papa Siksto V. angažirao je Domenica Fontanu na zadatku sistematizacije mreže ulica Rima. Kod južnog ulaza u grad od Anđeoske tvrđave već su u 15. stoljeću oblikovane i trasirane nove ulice. Sada je glavni zadatak bilo oblikovati i urediti sjeverni ulaz u grad od Piazza del Popolo. Tim putem najveći broj vjernika dolazi u grad, a poticaj za urbanističko preoblikovanje svakako je bio znatno veći broj hodočasnika koji dolaze u Rim uslijed protureformacijskog poticanja hodočašća, posjete Rimu i obilaska *Le sette chiese* (vidjeti potpoglavlje 2.2.).

Od Piazza del Popolo radijalno vode tri nova pravca: Via Lata, sada Via del Corso, prema Kapitolu, Via Ripetta prema starom dijelu gradu, Piazza Navona i Tiberu. Istočni je krak je najduži, Via del Babuino prema Piazza di Spagna, a nastavlja se kao Strada Felice (ime pape Siksta V.) sve do S. Croce in Gersaleme, a crkva S. Maria Maggiore otprilike je u središtu. Osim tih ulica koje povezuju crkve, ukupno je bilo planirano i trasirano čak 125 novih ulica. Postavljanjem obeliska na središte trga Piazza del Popolo markirana je polazna točka novog sistema ulica. Pravocrtno trasirane široke ulice povezuju sve crkve koje vjernici trebaju obići, a kao orijentiri pred crkvama postavljaju se obelisci. Ovim zahvatom naznačene su osnovne značajke baroknog urbanizma – monumentalni pravocrtni potezi ulica, pravilna izgradnja

kuća duž ulica i usklađena pročelja, trgovima uz najznačajnije građevine. Na trgovima se postavljaju vertikalni akcenti vidljivi iz daljine. Sve te značajke ostvarivat će se u različitim kontekstima i u drugim baroknim gradovima.

Ubrzo nakon Rima i **Pariz** se novim urbanističkim potezima preobražava od srednjovjekovnog grada u metropolu i prijestolnicu, grad orijentiran prema kraljevskoj rezidenciji i vladaru. Rezidencija kao urbanistički fokus bit će karakteristika brojnih novoutemeljenih gradova ili gradskih četvrti, posebno u srednjoj Europi. Preobrazba Pariza tekla je postupno, a svoj vrhunac svakako je doživjela gradnjom i uređenjem kraljevskih rezidencija Louvrea i Tuileriesa uz Seineu te njihovih vrtova.

Urbanistička preobrazba grada započinje za vrijeme kralja Henrya IV. gradnjom *Pont-Neuf*a, novog mosta i trga uz most na zapadnoj strani Île de la Cité 1606. godine. Na slobodnom prostoru ostvarena je težnja k sistematizaciji i pravilnoj izgradnji. Na vrhu je trg Place Dauphine u čije se središte postavlja konjanička statua kralja, što će biti pravilo na svim francuskim trgovima osobito u vrijeme Luja XIV. Trg okružuju jednako oblikovane građevine kontinuiranih pročelja, a trg je jasno definiran u svojim obrisima/granicama. U odnosu na Rim manji je naglasak na oblikovanju ulice, a više na samom trgu, *place royale*, geometrijskog oblika i s kraljevskom skulpturom kao glavnim fokusom.

Kraljevski trgovima, *place royale*, u pravilu su kvadratnog oblika, no bilo je i drugih rješenja. Nije realiziran projekt za trg *Place de France*, polukružno planiran trg s radijalnim ulicama, a među njima jednaki blokovi kuća okružuju trg. Radijalne ulice koje vode do središnjeg trga bit će često rješenje u baroknim gradovima; u njima je prisutna simbolika društvenog uređenja apsolutizma (vidjeti Karlsruhe).

Jedan od najljepših i najbolje očuvanih primjera trgova 17. stoljeća u Parizu svakako je *Place des Voges*. Kvadratni trg okružen je građevinama ujednačenih pročelja, a kraljevski je par nazočan samo u istaknutim paviljonima. Prizemlja svih kuća rastvorena su kontinuiranim trijemovima, koji tvore ujedno i javni i privatni prostor. Građevine na trgu pružaju dobar uvid u stambenu arhitekturu tog razdoblja s pročeljima rastvorenima velikim tzv. francuskim prozorima, raščlanjenima stiliziranom rustikom na uglovima i visokim mansardnim krovovima.

Za vrijeme Luja XIV., koji je na vlasti od 1643. pa sve do preseljenja u Versailles 1680-ih, Pariz sve više postaje pozornica i mjesto odvijanja ceremonija kraljevske vlasti te se uz rezidencije i javni prostori intenzivno oblikuju i opremaju. Velike svečanosti odvijaju se na trgovima ispred palača Tuileries i Louvre, a posebno je raskošna ali i politički važna bila svečanost *Le grand carroussel* iz 1662., kojom je obilježeno rođenje kraljeva nasljednika, ali i razdoblje vladavine Kralja Sunca.⁴⁴ Već

44 Održana je 5. i 6. lipnja 1662. Bila je prikaz mitološke konjaničke bitke, spoj srednjovjekovne viteške igre, povorke, baleta i kraljevskog ceremonijala. Sam kralj sudjeluje u baletnoj predstavi te kao Kralj Sunce u Apolonovoj kočiji.

1670. uklanjaju se gradske zidine i oblikuju široki prostrani bulevari i promenade, a umjesto gradskih vrata ulaze u grad markiraju slavoluci. Taj proces u drugim europskim metropolama odvijat će se tek u 18., a ponegdje, primjerice u Beču, tek sredinom 19. stoljeća uklanjanjem bedema i oblikovanjem *Ringstrasse* s monumentalnim građevinama koje uokviruju staru gradsku jezgru.

Osim trgova uz kraljevske rezidencije i drugi trgovi oblikuju se i opremaju kao pozornice kraljevske vlasti. Tako je na *Place des Victoires* bio 1685. postavljen kip Luja XIV. kojeg kruni božica pobjede, a ujednačene fasade građevina na trgu iza kojih su kuće sa stanovima oblikovane su pod utjecajem fasade Louvrea. Kao kulisa kraljevskoj vlasti utjelovljenoj u konjničkom kipu oblikovan je i osmerokutni trg *Louis le Grand*, kasnije preimenovan u *Place Vendôme*. Srodno oblikovani trgovi nastaju u svim gradovima Francuske. U vrijeme Luja XV. (1756.–1763.) Jacques-Ange Gabriel (Pariz, 1698.–1782.) oblikuje trg koji je nosio kraljevo ime, danas *Place de la Concorde*, na kojem se u kolonadama i klasicizirajućem oblikovanju javnih građevina očituje utjecaj istočnog pročelja Louvrea.

U urbanističkom pogledu zanimljiva je i najraskošnija kraljevska rezidencija, dvorac **Versailles**. Postupno građen u nekoliko etapa tijekom 1660-ih i 1670-ih, od lovačkog dvorca izgrađuje se u najveću baroknu rezidenciju u Europi, a od 1682. sjedište je dvora i čitave dvorske administracije te dom velikom broju francuske aristokracije. Versailles je uzor europskim vladarima i plemstvu ne samo u arhitekturi i opremanju, u dvorskom ceremonijalu, modi, geometrijskom oblikovanju vrtova, vodoskoka i raskošnih predstava koje su se u njima odvijale, nego i u novom odnosu arhitekture, vrtova i krajolika te trasiranja cesta koje su vodile do rezidencije, a sve je smišljeno kao dio skladne cjeline. Tako se i prilazne ceste podvrgnute strogoj geometrizaciji spajaju u naglašenoj središnjoj osi, koja simbolizira i odražava i samog vladara koji predstavlja čitavu Francusku. Do dvorca, odnosno prvog od ceremonijalnih dvorišta koja se oblikuju između krila dvorca, vode tri ceste koje tvore oblik *patte d'oie*, pačije noge. Upravo suprotno od rimske Piazze del Popolo, u kojoj radijalne ulice iz jedne točke (trga) vode u čitav grad, ovdje simbolički i stvarno se sve ceste ujedinjuju u jednu točku od koje linija ide preko dvorišta do središta dvorca i države – kraljevskog apartmana.

Ideje baroknog urbanizma, kao i u razdoblju renesanse, najjasnije se ostvaruju u novoosnovanim **vojnim gradovima**, odnosno u gradovima koji su planirani i podignuti kao utvrde. U ranom novom vijeku mijenja se način ratovanja, a time i funkcije i oblikovanje fortifikacijske arhitekture. I dok se u srednjem vijeku branio pojedini posjed ili grad snažnim utvrdama i utvrđenim rezidencijama, u ranom novom vijeku obrana se organizira u pojasevima utvrda koje se podižu na granicama država. Tako se u 16. stoljeću podiže čitav niz utvrda u Hrvatskoj na granici Habsburške Monarhije, među kojima je najpoznatija utvrda *Karlstadt*, odnosno današnji Karlo-

vac, utemeljena 1579. godine. Taj proces intenzivira se u 17. stoljeću, a najsloženiji pojas utvrda podiže se na granici Francuske prema njemačkim zemljama.

U 16. i 17. stoljeću gradnja utvrda važna je tema i u teoriji arhitekture, odnosno u arhitektonskim traktatima. Geometrijski izračuni idealnih oblika utvrda prilagođenih dometima i putanjama vatrenog oružja zauzimaju važan dio tih traktata, kao i praktične upute o gradnji. Značajne novine na tom polju nastaju u današnjoj Nizozemskoj te Italiji te se razvijaju bastioni kao idealni oblici utvrda.⁴⁵ No, francuski arhitekt **Sébastien Le Prestre de Vauban** (Saint-Léger-Vauban, 1633. – Pariz, 1707.), najpoznatiji arhitekt te vrste arhitekture, usavršio je princip gradnje i projektirao dvadesetak utvrda.

U kontekstu urbanizma posebno su zanimljivi gradovi koji se podižu kao utvrde okružene bastionima, najpoznatiji je Vaubanov *Neuf Brisach* (*Neubreisach*) u Elzasu/Alsace (od 1706.). Kao i arhitektura i vrtovi tog vremena, plan grada strogo je geometriziran. U gradu prevladavaju niske građevine kako bi štete u eventualnom napadu bile što manje, a oktogonalna jezgra grada okružena je zidinama s bastionima. U ortogonalnoj shemi ulica u središtu je kvadratni trg koji ima veličinu četiri gradske *insule*. Princip je to oblikovanja grada preuzet još od rimskog antičkog vojnog logora (lat. *castrum*), koji je omogućavao okupljanje i brzo kretanje trupa.

S druge strane Rajne, u **njemačkim zemljama**, nastaje čitav niz manjih rezidencija, koje se redom u većoj ili manjoj mjeri pozivaju na Versailles kao uzor i inspiraciju. No, taj utjecaj se ne odražava samo u novim dvorcima i palačama; osnivaju se ili se preoblikuju i pojedini gradovi, a posebno na jugozapadu današnje Njemačke nekoliko je zanimljivih primjera baroknih gradova.

Na ušću Neckara u Rajnu nalazi se *Mannheim*, koji se uz citadelu iz 16. stoljeća razvija početkom 18. stoljeća kao nova rezidencija, grad organiziran na strogoj ortogonalnoj shemi. *Rastatt* je primjer grada u kojem se spaja rješenje iz Versaillesa i ortogonalni raster ulica. Najznačajniji primjer je **Karlsruhe**, koji nastaje od 1715. uz rezidenciju Karla II. Wilhelma od Baden-Durlacha. Rezidencija u novoutemeljenom gradu odredila je urbanističko rješenje i primjer je materijalizirane ideje apsolutističke vladavine, planiranog grada i krajolika. U središtu radialno organiziranih ulica, ukupno 32 osi cesta i puteva, je dvorac, sjedište vlasti. Dvorac smjerom pružanja krila pod tupim kutem određuje i smjer cesta i putova.

Rijetki su primjerni novoosnovani gradovi, češće će se širiti postojeći gradovi. Različite su prakse planiranja novih dijelova grada. U proširenju *Torina* primjerice,

⁴⁵ Bastion je, pojednostavljeno, istaknuti poligonalni dio koji izlazi iz bedema. Utvrda se sastoji od sustava bastiona i zidina, a okružena je pojasevima kanala, zemljanih utvrda te neizgrađenim pojasom *glacisa* koji neprijatelja drži na udaljenosti dometa artiljerije.

1620. i u drugom proširenju 1673. godine, pravilan ortogonalni raster ulica prenesen je i u nove dijelove na jug odnosno istok grada. U *Dresdenu*, glavnom gradu Saske, širenje grada na drugu stranu Labe (Elbe) u vrijeme procvata za vladavine Augusta Jakog, planirano je po uzoru na ceste koje vode do Versaillesa. Od mosta koji povezuje središte starog grada i novi grad tri glavne radijalne ulice oblikuju strukturu novog dijela grada, a na mjestu njihova spajanja trg je s konjaničkom skulpturom vladara.

ZADATCI ZA ANALIZU I SEMINAR:

- Navedite principe organiziranja gradova u baroku
- Usporedite oblikovanje trgova u Rimu i Parizu
- Navedite glavne značajne vojnih gradova